

УДК 17.011 (045)

Л.М. Перевозник

ФІЛОСОФІЯ КОСМІЗМУ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка

*Автор статті досліджує проблему гармонізації людини й природи через етичні принципи та норми поведінки людини в природному середовищі.***Вступ**

Слова І. Канта про те, що людину більш за все дивує зоряне небо над нею і моральний закон в ній, висловлені в свій час, в контексті новітніх фундаментальних відкриттів сучасної науки та поглиблення процесу її етизації, все більш масштабне та більш глибоке проникнення етики в різні науки (на сьогодні вважається лише антропогенез – поза всякою мораллю) не втрачають своєї актуальності й пророкуючого значення. Актуальність теми даного дослідження зв'язана з поглибленням етизації всіх галузей людського знання, яке охоплює і проблему буття людини в космосі.

Аналіз досліджень і публікацій

Теоретичне обґрунтування проблеми знайшло своє відображення в роботах Й.Г.Гердера, В.С.Соловйова, М.Ф.Федорова, М.О.Бердяєва, К.Е.Цюлковського, Г.С.Сковороди, В.І.Вернадського, О.Л.Чижевського, М.Г.Холодного, М.О.Умова та інших. В наш час у світовій та українській науці цими проблемами різною мірою та в різних наукових ракурсах переймаються: Е.Агаши, М.М.Амосов, А.Бергсон, Х.Г.Гадамер, А.Гор, П.С.Гуревич, В.Н.Дьомін, І.С.Добронравова, Л.Г.Дротянко, В.В.Ільїн, К.А.Зуєв, О.М.Князева, С.П.Курдюмов, Е.Ласло, В.О.Лекторський, Л.А.Маркова, М.М.Моїсєєв, Р.І.Павіленіс, А.Печчеї, Н.Ф.Реймерс, І.Т.Фролов, В.Л.Храмова та інші.

Постановка завдання

Метою дослідження є теоретико-етичне обґрунтування феномену космізму в процесі гармонізації Універсуму.

Як робочу гіпотезу доцільно висловити думку: етичні вчення виступають головним системоутворюючим фактором різних напрямків філософського космізму (природничо-наукового та релігійно-містичного). Це дві сторони одного і того ж явища, погляду на світ, на природу.

Основна частина

Людство виступає вирішальним чинником перетворення і функціонування біосфери і постійно посилює антропогенний тиск на неї. Освоєння космосу є динамічним процесом. Це пояснюється тим, що науково-технічні революції впливають на суспільство таким чином, що різні

типи суспільств упродовж еволюції стають надзвичайно динамічними системами та стимулюють радикальні зміни соціокультурних зв'язків, форм людського спілкування та морального відношення людини до довкілля. Людство постійно розширює середовище свого існування, межі Ойкумени. Створюючи все нові й нові форми штучного середовища свого існування, людина постійно ставить себе в ситуацію морального вибору.

Цивілізаційний процес є складним шляхом людства, в якому переплелася біогенне, техногенне, соціальне та моральне: де є людина, там є й мораль, ціннісні оцінки, орієнтації та норми, або ж – моральні аномалії.

В картинах світу більшості архаїчних культур спостерігається гармонія людини і природи. З виникненням і розвитком релігійно-містичного та природничо-наукового напрямків філософії людська культура створила протистояння цих уявлень і їх розірваність в людській історії. Такий стан спостерігався впродовж тривалого часу, і лише формування філософії космізму створило необхідні умови для розуміння цілісності всіх форм духовно-практичного освоєння світу, а постнеокласична наука підтвердила взаємодію релігійного та природничо-наукового знання.

Вже не можна пояснити простою випадковістю співпадання релігійних вчень з цілим рядом наукових відкриттів, зокрема, співпадання сучасної наукової картини світу з біблейськими легендами; відкриття геному людини та висновки науки про те, що людство походить від однієї-декількох пар людей; ідею космічного походження людини та створення людини Богом за Біблією; старокитайське вчення про Інь та Ян, чоловічий і жіночий першопочатки та вплив сонячної енергії й міжпланетних гравітаційних полів на людину, тобто про підпорядкованість людини як фізичного тіла дії природних законів; наукові рекомендації про необхідність фізичного, морально-психічного очищення та розвантаження людини і релігійні рекомендації щодо посту, сповіді, хаджу і т. ін. в основних релігіях світу. А прагнення людини до гармонії тіла і душі через

релігійне та філософсько-етичне вчення. – це не що інше як намагання поєднати здорове фізично й фізіологічно тіло із здоровими, тобто високими, моральними принципами.

Розвиток науки поставив людину перед моральним вибором і в питанні про евтаназію та клонування людини. Нині стало моральним чи аморальним і відношення до народження людини у цивілізованих країнах світу формується законодавча база прав ембріонів та до її смерті. Особливої ваги ця проблема набуває у зв'язку з прагненням вчених-біологів, генетиків, генних інженерів тощо до покращення людської природи, яким займається нова наука евгеніка і про яку писав Ю.Хабермас у своїй праці „Майбутнє людської природи”, в якій він звертає увагу на зусилля вчених, спрямованих на покращення людської природи [12, с. 39]. Крім того, всі сучасні вчені, які працюють в цьому напрямку, постійно проводять пошуки „астроінженерної” діяльності людини в Космосі [7, с. 101] та висувують проекти кіборгізації космічного середовища [7, с. 527-529]. Такою ж моральною проблемою стало використання тварин у наукових експериментах, зв'язаних з космічними польотами. Все це загрожує моральному здоров'ю самих людей, оскільки люди вже не вважають аморальним використовувати тварин, як простий матеріал для наукових досліджень. Всі моральні пошуки вчених приводять, як зазначає дослідник В.С.Біблер, „до висхідного початку життя та історичного буття, на межу першопочаткового, до – і позакультурного хаосу і культурного космосу, образу” [3, с. 41]. Загальновідомий вислів, що „під кожною могильною плитою знаходиться цілий світ”, також безперечно вірний, тому що кожна людина – це цілий неповторний всесвіт із своїм, тільки для нього характерним духовним світом. Коли Всесвіт „перебуває в печалі”, відбуваються „збурення”, фізичні аномалії та катаклізми, людина впадає в депресивний стан. Так на думку вчених 15% жінок, 10% чоловіків у зв'язку з цим переживають депресивні стани [7, с. 3]. Звідси випливає необхідність поглиблення дослідження саме морально-етичних проблем буття людини в космосі.

Ще на початку ХХ ст. В.І.Вернадський писав про необхідність перетворення біосфери в ноосферу – сферу розумної діяльності у всесвіті [4, с.19]. На підставі цього передбачення про те, що цей перехід є довготривалим процесом, можна також передбачити, що і етизація цього процесу буде посилюватися. Етика та людська

мораль допомагають релігійно-містичним та науковим вченням по-новому поставити питання про організацію та використання ноосфери і космосу в інтересах людства.

Вже зараз біосфера радикально змінилася. З'явилися, як сьогодні прийнято говорити, нові ризики, зв'язані з багатьма космічними та соціальними явищами. Ідея М.О.Умова про те, що поява життя є явище малоімовірне, але з'явившись та утвердившись на землі, воно розвивається у бік форм, які найбільше здатні для боротьби, а розум є „остання ставка живого” [9, с. 427], реалізується в тому, що моральне і соціальне в розвитку людського суспільства, все більше виражається тенденцією до збільшення, насичення. До будь-якої епохи в якості застереження можна використати вираз: „О часи! О нрави!”, але сама тенденція посилення та інтеграції моральності в різні сфери людської діяльності в історії розвитку суспільства має місце.

Глобальна, загальносвітова мораль означає, що люди віруючі й атеїсти, світогляд яких базується на різних вченнях, різних теоретичних поглядах – теологічних і філософських, все рівно дотримуються одних і тих же правил поведінки: віруючі – на основі релігійних постулатів, зокрема, християнства, дотримуються основних біблейських заповідей, а атеїсти вважають ці норми результатом соціалізації та логічним розвитком світової цивілізації. Цим, можливо, і пояснюється той факт, що опитування, проведені серед живих класиків науки з різницею в сто років – на початку ХХ та на початку ХХІ ст. – дали приголомшливі результати: віруючими виявилось відповідно близько 42% та близько 39% всесвітньовідомих учених. Оцінюючи духовний стан сучасного йому світу, М.О. Бердяєв писав: „...Людина так влаштована, що вона може жити або вірою в Бога, або вірою в ідеали й кумири. По суті, людина не може бути послідовним і закінченим атеїстом...” [2, с. 2]. Це висловлювання М.О.Бердяєва ґрунтується на його релігійно-містичному тлумаченні космізму. Зокрема, в книзі „Самопізнання” М.О.Бердяєв розглядає людину, як Мікрокосм, в якому відображається увесь Всесвіт, Космос [1, с. 19], а центральне місце людини в Космосі визначається виключно людським духом [5, с. 180]. Ці ідеї мають глибокий етичний сенс. Вони перегукуються як з більшістю філософських учень стародавнього світу, так і з сучасними смисложиттєвими концепціями, в яких розробляється інноваційний підхід до органічного поєднання природничо-наукового, гуманітарного та теологічного знання про ноосферу та Космос.

Космізм, як філософське вчення, на лише заклав основи уявлення про подолання протиріччя між релігійно-містичним та філософсько-науковим уявленням про Космос, а й відкрив дорогу до розуміння Універсуму як цілісності та принципово нового місця в ньому людини з усіма проявами її свідомості, в тому числі й моралі. Як зазначають дослідники цих проблем, В.І.Вернадський вважав неможливим відірвати науку від філософії та інших сфер людського духу, релігії, мистецтва тощо, бо знищення якоїсь однієї з них негативно вплине на інші [5, с. 166]. Логічно зауважити, що передбачення В.І.Вернадського, звичайно, охоплює й етику та її місце в єдиній системі світобачення.

Загальновідомі принципи етики, розроблені наукою та перевірені віками, традицією й соціальним досвідом, такі як взаємодопомога, добро, гуманізм, милосердя, справедливість, відповідальність, обов'язок та інші, втілилися в космізмі М.Ф.Федорова в його „Філософії загальної справи”.

На перший погляд, чисто релігійний проект воскресіння всіх померлих акумулює в собі думки про єдність, „братство”, спорідненість та про „небратський”, „неспоріднений” та „немирний” стан світу і ставить завдання про необхідність відродження такої спорідненості. М.Ф.Федоров указує, що „поки знання буде тільки рефлексією, воно буде діяти руйнівно на людину, як істота моральна, буде опускати його до тварини... Знання доказується дією, а моральність руйнується знанням без діла (тобто бездіяльним знанням) [10, с. 8–9]. На думку філософа, „... Господь, створивши людину, заповідав їй володіти землею й усім, що на ній” [10, с. 11], а люди не виконали заповіді Бога, не стали єдиними, достатньо солідарними, хоч колективна солідарність, як послідовно обґрунтовує цю думку мислитель, виходить з практики колективного зв'язку й приводить до моральності, принципів поведінки людини в різних типах людського соціуму. М.Ф.Федоров говорив, що „вчені, які розбили науку на багато окремих наук, уявляють, що гнітючі біди, які падають на нас, знаходяться у відомстві спеціальних знань, а не складають спільного питання для всіх...” [10, с. 12]. Сліпій силі природи не вистачає лише одного: „розуму правлячого, регуляції” [Там само], тобто організуючої людської сили, соціального і морального потенціалу людини.

Особливості постнекласичної науки з 70-х років ХХ ст., зокрема, відкриття законів нерівноважної термодинаміки та теоретичне їх

обґрунтування, теорія нелінійних систем ще більш посилили взаємозв'язок природничо-наукового та соціального знання, які часом суперечать один одному. Прогнозований В.І.Вернадським подальший синтез наук знайшов реальне підтвердження у синергетиці, засновники якої вважають, що більшість різноякісних систем, які функціонують у всесвіті, є само організованими, складними, відкритими, і тому підпорядковуються одним і тим же принципам та описуються за допомогою одних і тих же понять.

Про це говорив і футуролог Е.Тоффлер і в іншому контексті. На його думку людство стоїть „на порозі нової ери синтезу. В усіх галузях знань – від точних наук до соціології, психології й економіки, особливо економіки – ми, ймовірно, побачимо повернення до великомасштабного мислення, до узагальнюючої теорії, до складення частин знову в єдину ціле” [8, с. 223].

Воістину пророцькими стали висловлювання М.Г.Холодного стосовно того, що світоглядний антропокосмізм приходить на зміну світоглядному антропоцентризму [13, с. 178]. Саме антропокосмізм приводить до появи нових форм суспільних стосунків, адже зростають плани „космічного виробництва” [8, с. 242] та проектування і створення космічного житла і замкнених екосистем [8, с. 244]. Людина в Космосі бере на себе величезну моральну відповідальність за результати освоєння і перспективи Космосу.

Таким чином, можна прийти до висновку що сучасна модель всезагальної дійсності і Космосу без морально-етичних знань людини буде далеко неповною. Звідси можна прийти ще до одного висновку, що соціальному хаосу, як хаосу взагалі та соціальному порядку і порядку, природному та космічному, сприяють чи не сприяють етичні знання і принципи людини. Ф.Фукуяма, розглядаючи генеалогію моралі, людські цінності, показує, що ставлення до не-норми, до девіації, створює своєрідний „всесвіт норм”, порядок, соціальний капітал. Цей соціальний капітал створюється різними шляхами: державою, релігійними предписаннями та спонтанно, в процесі людської взаємодії із повсякденного життя [11, с. 202]. Соціальний капітал зростає в міру розвитку технології та освоєння природи, Космосу зокрема. Мораль виступає основою соціального порядку, соціального капіталу.

Як справедливо зауважує Ф.Фукуяма, високий ступінь порядку характерний для біологічного світу, створений не богом, а виникає із взаємодії найпростіших утворень [11,

с. 201]. Де б не знаходилися люди, „в силу своїх природних властивостей вони організуються не тільки в сім'ї і племена, але й у групи більш високого порядку, і здатні до моральної поведінки, необхідної для підтримання таких співтовариств” [11, с. 229].

Висновки

- вчення про Космос ставить питання про розширення меж етики. Це свідчить про те, що людина, зіткнувшись з небаченими раніше умовами, привносить з собою в Космос всі етичні уявлення, принципи, цінності, норми, і виступає найбільш могутнім фактором соціальної поведінки, яка значно розширює сферу людської життєдіяльності;
- соціальний і моральний потенціал людства є повністю достатнім для творчого оволодіння космічними просторами;
- перспективи оволодіння Космосом уже сьогодні по-новому досить гостро ставлять такі моральні принципи та риси, як гуманізм, обов'язок, відповідальність та інші, оскільки навіть незначні помилки або прояви аморальності одних можуть бути виміром життя для інших;
- у зв'язку з освоєнням Космосу етичні знання все більше будуть спрямовані на досить конкретні завдання: підвищення здатності індивіда адаптуватися, діяти і переборювати можливі труднощі, передбачати моделі можливих людських стосунків та вирішувати, які проблеми морально-етичного плану можуть виникати та з якими моральними принципами люди зможуть краще вживатися і спрацьовуватися.
- освоєння Космосу створює можливість для більш масштабної і глибокої моральної оцінки науково-технічного прогресу;
- традиційна система загальнолюдських цінностей зазнає змін і вимагає від людини нового почуття часу і простору; виникає нова парадигма моралі, зміст якої реалізується в поведінці людини у форматі обмеженого простору в малих соціальних групах, довгий час відірваних від основного соціуму;

Л.Н. Перевозник

ФИЛОСОФИЯ КОСМИЗМА: ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Автор статьи исследует проблему гармонизации человека и природы через этические принципы и нормы поведения человека в естественной среде.

L. Perevoznik

THE PHILOSOPHY OF COSMIZM: ETHICAL END

The author of the article investigates the problem of harmonization of a human being and nature through the ethical principles and norms of behavior in the natural environment.

- можна передбачити, що етичні знання та уявлення людей в міру проникнення в Космос будуть змінюватися, модернізуватися;
- українська школа, яка реформується, та громадськість, яка в цьому зацікавлена, в контексті реформаторських змін, можуть сприяти створенню демократичних умов для орієнтації молоді на перспективи вивчення морально-етичних проблем майбутнього проникнення у світові простори.

Список літератури

1. Бердяев Н.А. Самопознание (опыт философской автобиографии). – М.: Международные отношения, 1990. – 336 с.
2. Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры и искусства: В 2 т. – М.: Мысль, 1994 – Т.1. – С. 485-499.
3. Библер В.С. Нравственность. Культура. Современность (Философские раздумья о жизненных проблемах) // Этическая мысль: Науч.-публиц. чтения / Редкол.: А.А.Гусейнов и др. – М.: Политиздат, 1990. – С. 16-57.
4. Вернадский В.И. Размышления натуралиста: В 2-х кн. – М.: Наука, 1977. – Кн. 2. – 191 с.
5. Дротянко Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження). – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – 423 с.
6. Лем С. Сумма технологии. – М.: ООО „Изд-во АСТ“; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – 668 с.
7. Пиликина Е. Когда Вселенная в печали // Аргументы и факты. Здоровье. – 2004. – № 8. – С.3.
8. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: ООО „Изд-во АСТ“, 2002. – 776 с.
9. Умов Н.А. Избранные сочинения. – М. – Л.: Гостехиздат, 1950. – 553 с.
10. Федоров Н.Ф. Философия общего дела: В 2-х т. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – Т.1. – 699 с.
11. Фукуяма Ф. Великий разрыв. – М.: ООО „Изд-во АСТ“, 2003. – 474 с.
12. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. – М.: Изд-во „Весь Мир“, 2002. – 144 с.
13. Холодный Н.Г. Избранные труды. – К.: Наук. думка, 1982. – 444 с.